

הערות למאמר: התעצמותו של חיל הים המצרי

- טסים לטווח של עד 250 ק"מ, במהירות של 3 מאך (פי שלושה ממהירות הקול) ומצוידים בראש ביות מכ"מי.
19. "Germany delivers first of four attack submarines to Egypt", *MEE*, 24 December 2015.
20. ארבע מתוך שמונה צוללות הרומאו הסיניות שודרגו על-ידי חברת לוקהיד מרטין ב-1996, בחוזה שהיקפו 133 מיליון דולר ובמסגרתו הוכנסו יכולות לידי טילים מדגם הרפון, סוגר משופר ויכולת ירי טורפרו מדגם NT37.
21. Shay Shaul, "Egypt's New Modern Submarine Fleet", *IsraelDefense*, 12 December 2015; Toppen Andrew, *World Navies Today: Egypt*: <http://www.hazegray.org/worldnav/africa/egypt.htm>.
22. האוניות מדגם MISTRAL נועדו במקורן למכירה לרוסיה, אך טרם המסירה החליטה צרפת כי היא אינה מוכנה למסור אותן לרוסיה והן הועמדו למכירה מחודשת. אוניות אלו בעלות יכולת לשאת עד 16 מסוקים, 24 טנקים או רכבים משוריינים ומאות לחמים.
23. Shay Shaul, "The Egyptian Navy is Stronger than Ever Before", *IsraelDefense*, 22 September 2016.
24. "Egypt sends up to 800 ground troops to Yemen's war - Egyptian security sources", *Reuters*, 9 September 2015.
25. Ahmed Eleibe, "Egypt's Naval Operations Expanding Southwards", *Tesfa News*, 15 January 2017.
26. Rogaway Taylor, "Why Is Egypt Buying Two Orphaned Mistral Class Aircraft Carriers From France?", *Foxtrot Alpha*, 23 September 2015. <https://www.globalsecurity.org/military/world/egypt/navy-modernization.htm>.
27. Ahmed Eleibe, "Looking south: The expansion of Egypt's naval operations", *Ahram Online*, 15 January 2017.
28. "Russia's defense talks with Egypt part of regional arms drive", *UPI*, 18 February 2014.
- הערות למאמר: לא עוד מאותו דבר**
1. George and Meredith Friedman, *The Future of War: Power, Technology and American World Dominance in the Twenty-First Century*, Crown Publishers, New York, 1996.
2. *Ibid.*
3. *Ibid.*
4. אל"ם אייל אביב, "התאמת המשאב האנושי בדרג הלוחם ביבשה, לשרה הקרב הטכנולוגי, כחלק מבניין הכוח", המכללה לביטחון לאומי, רמת השרון, מאי 2017.
5. אהרון חליוה, "עוד מאותו הדבר - על הצורך בדילוג תפיסתי בכניין הכוח", בין הקטבים 9 (דצמבר 2016).
6. Davia H. Autor, "Why Are There Still So Many Jobs? The History and Future of Workplace Automation",
1. Ahmed Eleibe, "Egypt's Naval Operations Expanding Southwards", *Tesfa News*, 15 January 2017.
2. Ahmed Eleibe, "The Suez Canal and the Egyptian Navy", *Canadian Naval Review* 11 (3) (2016), pp. 27-29.
3. "Egypt Expands Navy with Formation of Southern Navy Fleet Command", *World Tribune*, 15 January 2017.
4. Shay Shaul, "Egyptian Navy in the Red Sea", *IDC Herzliya*, (January 2017). http://www.herzliyaconference.org/_Uploads/dbsAttachedFiles/ShaulShay16_1_17.pdf.
5. *Ibid.*
6. https://www.ihs.com/pdf/IHS-Janes-Amphibious-and-Special-Forces-Egyptian-Navy_175592110913044232.pdf.
7. Order of Battle -Egypt, <http://www.milaviapress.com/orbat/egypt/index.php>.
8. Bilal Khan, "The Egyptian Military's Build-Up", *QUWA*, 18 September 2015.
9. Jeremy M. Sharp, "Egypt: Background and U.S. Relations, U.S. Congressional Research Service", 7 June 2018 - <https://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RL33003.pdf>.
10. יפתח שפיר וקשיש פריפיאני, "מצרים מתחמשת", ערבן אנטרטיני 19 (3) (אוקטובר 2016), עמ' 53-55.
11. Shay Shaul, "Egypt's Arm Diversity Strategy", *israeldefense*, 25 June 2015.
12. Tran Pierre, "In France, Relief Over Rafale Sale to Egypt", *Defensenews*, 15 February 2015.
13. פריגטה מדגם FREMM היא כלי שיט בדחי 6,000 טון, בעלת יכולות לחימה נגד כלי שיט (באמצעות טילי אקסוסט לטווח של 200 ק"מ), יכולות הגנה אווירית (באמצעות טילי אסטר-15 לטווח של 30 ק"מ) ויכולות לחימה נגד צוללות.
14. פריגטה מדגם גרוינדר 2,500 זו, בדחי 2,600 טון, כולל יכולות לחימה נגד כלי שיט ויכולות הגנה אווירית (באמצעות טילי MICA).
15. ארבעת כלי השיט מדגם FMC נרכשו תחת חוזה סיוע אמריקני (FMS) בסכום של 807 מיליון דולר. הספינה, שאורכה 62 מטר, מצוידת בטילים מדגם הרפון, מכ"ם שטח-אוויר מתקדם ובמערכות הגנה אווירית מדגם RAM ו-CIWS.
16. <https://www.globalsecurity.org/military/world/egypt/navy-modernization.htm>.
17. "Russia Navy Spokesman Viktor Kochemazov has Confirmed that Russia delivered a R-23 missile Corvette to the Egyptian Navy", *sputiknews*, 25 June 2016.
18. טילים אלו, שנכנסו לשירות מבצעי בשנות ה-80 של המאה ה-20,

7. ר"ר זאב בונן, "מלחמה קונוונציונלית מתוחכמת", מערכות 368 (דצמבר 1999).
8. עזריאל לורבר, "על כשלים טכנולוגיים ומלחמות העתיד", צבא וביטחון 115 (מרס 2007).
9. ש.ב.
10. ש.ב.
11. חליוה, 2016.

הערות למאמר: התמרון הרבי-זרועי כאמצעי בניהול הסכסוכים של מדינת ישראל

1. צורת הארגון של הישויות המתנגדות לקיום ישראל מגוונות: מדינות, ארגונים לאומיים/אידיאולוגיים לא-מדינתיים, תנועות אידיאולוגיות שאינן מבוססות על-ידי ארגון ממוסד, כנופיות ובריתות קבועות או מזדמנות בין מגוון ישויות.
2. לפעמים המטרות משולבות, ולפעמים, משיקולים מדיניים חיצוניים או פנימיים או תעמולתיים, הישויות האחרות מלבד אלו הפלסטיניות מציגות כלפי הוץ שהן פועלות למען הפלסטינים, כמסווה למטרות האמיתיות שאינן קשורות לפלסטינים.
3. שלוש דוגמאות לשם המחשה: השיקולים שהועלו אם להגיב לידי טילי קרקע-קרקע מעיראק לישראל במהלך מלחמת המפרץ ב-1991; הנסיגה של ישראל מרצועת הביטחון במאי 2000 במטב על תגובתו של יאסר ערפאת; עוצמת הפעלת הכוח במבצע "עופרת יצוקה" ב-2008, והאופן בו תיתפס על-ידי חזבאללה.
4. לתופעה "מלחמה" אין הגדרה מוסכמת אחת, והיא בעלת שתי הגדרות משלימות, שכל אחת מהן מגדירה את המלחמה על-פי מדר אחר – הגדרה מתארת: אלימות הרדית מכוונת ומאורגנת בין קבוצות אנשים. יודגש, שהרכיבים החיוניים בהגדרה זו הם האלימות וההרדיות של האלימות בין היריבים. לא כל אלימות היא מלחמה, אבל כל מלחמה היא אלימות. יתר על כן, אלימות הופכת למלחמה רק אם היא דריסטית. הגדרה משפטית: מלחמה היא מצב משפטי שהוכרו על-ידי מי שמוסמך לכך. ברוב המדינות הגורם המוסמך הוא הרשות המחוקקת, הממשלה או שילוב ביניהן. בארגונים שאינם מדינות מדובר בהנהגת הארגון. שתי ההגדרות חופפות חלקית בלבד. קיימים מצבים שמלחמה מתנהלת בפועל על-פי ההגדרה המתארת, אבל לא הוכרו המצב המשפטי "מלחמה" (למשל, מלחמת לבנון השנייה ב-2006 או אירועי "גאות ושלל" ב-2000 עד 2006) ומצבים שבהם מוכרו מצב משפטי של מלחמה, אבל המלחמה אינה מתקיימת למעשה (למשל, המצב המשפטי השורר בין ישראל ועיראק מסיום מלחמת העצמאות ב-1949). דוגמאות של הגדרות לתופעת המלחמה: קרל פון קלאוזוויץ, על המלחמה, כרך 1, פרק 1, פסקאות 2, 23 ו-24; יהושפט הרכבי, מלחמה ואסטרטגיה, מערכות, תל-אביב, 1990, עמ' 33–41, Quincy Wright, A Study of War (Abridged Edition), University of Chicago Press, Chicago, 1964, pp. 5–7.
5. כמו כל תורה, תורת הביטחון עוסקת בהגדרת העקרונות

- והשיקולים המעשיים שיש להתחשב בהם בעת תכנון מבצעים. תורת הביטחון נבדלת מהתורות הכפופות לה – תורת המלחמה, תורת המערכה, תורת הקרב – בכך שהיא ממוקדת בדרג הניהולי הבכיר ביותר של ניהול סכסוכים ומלחמות. בעוד התורה עוסקת בכלל המצבים האפשריים, תפיסת הביטחון עוסקת בדרכי הפעולה המומלצות על-ידי הדרגים המדיניים והצבאי הבכירים מול אויב מסוים בהינתן עימות בהקשר מסוים. מדיניות הביטחון היא היישום בפועל של התורה ושל התפיסה בהקשר ביטחוני מסוים.
6. לדוגמה, בתחילת מלחמת לבנון השנייה ההערכה הייתה שדי יהיה בפגיעה מסוימת בחזבאללה באמצעות תקיפות מהאוויר על-ימנת להשיג את ההרתעה המבוקשת נגדו. ואולם, התגובה של חזבאללה הביאה להערכה מחדש שיש צורך להפעיל כוחות גדולים יותר, כולל מהלכים קרקעיים מסוימים. דוגמאות נוספות אפשר לראות במלחמת ההתשה (1967–1970) ובהברל בין התגובה הישראלית להפגזת אש"ף את צפון ישראל מלבנון בקיץ 1981, ובין התגובה להפגזת אש"ף את צפון ישראל מלבנון בקיץ 1982.
7. תוצאות מלחמת ששת הימים הרתיעו את מדינות ערב מליוזם מלחמה בעצימות גבוהה שמטרתה כיבוש ישראל, אך לא הרתיעו ייזום מלחמה בעצימות נמוכה שמטרתה התשתה של ישראל.
8. למשל, עצירת הפעולות האלימות הגלויות של חזבאללה נגד ישראל כתוצאה ממלחמת לבנון השנייה, והמאמץ שלו להחליפן בפעולות חשאיות.
9. למשל תכלית הפניית פעולות התגמול נגד הצבא והתשתית הכלכלית של מצרים בראשית שנות ה-50 הייתה להרתיע את מצרים מהעלמת עין ומתן סיוע לפושטים הפלסטינים שתקפו את ישראל מרצועת עזה, ולגרום לה לפעול למניעתם. בפועל, התגובה המצרית הראשונה הייתה הגברת הסיוע לפלסטינים, ורק לאחר העצמת פעולות התגמול הושגו פרקי זמן קצרים של רגיעה יחסית.
10. למשל עד כמה ההימנעות של חזבאללה מלהתעמת שוב עם ישראל היום נובעת עדיין מההרתעה שהושגה באמצעות מלחמת לבנון השנייה ועד כמה משיקולים אחרים?
11. למשל, את ההברל בתגובת נשיא מצרים גמאל עבד אל-נאצר לתבוסת מצרים במלחמת סיני (הוראה לחדול כל פעילות נגד ישראל) לעומת תגובתו לתבוסת מצרים במלחמת ששת הימים (ייזום מלחמת ההתשה).
12. לדוגמה, אחרי רצף של לחימה מ-1948 עד 1973 בעצימות משתנה – מנמוכה מאוד עד גבוהה – החליטה ההנהגה המצרית שעדיף לה להפסיק להשתמש באלימות במסגרת הסכסוך בינה ובין ישראל.
13. יכולת צבאית כוללת את המרכיבים הבאים: אנשים ששייכים או מפעילים את יכולות הלחימה של היריב; אמצעי לחימה; אמצעי עזר לאמצעי הלחימה של היריב. נכסים לא צבאיים כוללים מנהיגים מדיניים; תשתית כלכלית; תשתיות שתומכות פעילות לחימתית, אבל שייכות למגזר האזרחי. יש נכסים שנמצאים בתפר וקשה להגדירם כשייכים כאופן מובהק לאלה או לאלה.

- היריב. לאחר מלחמת ששת הימים הפסיקו בהדרגה להשתמש כמונה פעולת תגמול, אבל ההיגיון המדיני נותר זהה. בשני העשורים האחרונים נעשה שימוש במונח "מבצעי הרתעה", כדי להבדיל בינם ובין "מבצעי הכרעה" מבחינת ההישג המבוקש. אך מינוחים אלה מטעים, משום שכל פעולה צבאית שישראל נוקטת – מטרתה העליונה היא ליצור הרתעה, ולכן גם המבצעים שמכונים היום "מבצעי הכרעה" הם למעשה מבצעי הרתעה.
25. מבצע הכולל ירי מנגד מצומצם בלבד; ירי מנגד נרחב; ירי מנגד שמסתייע בתמרון יבשתי התקפי מצומצם; תמרון יבשתי התקפי נרחב עם או בלי מבצעי ירי מנגד עצמאיים.
26. למשל, פעולת התגמול הראשונה נגד סוריה לאחר חתימת הסכם שביתת הנשק ב־20 ביולי 1949, בוצעה בעקבות מארב סורי שהרג שבעה חיילים ישראלים שסיירו ליד הגבול ב־4 באפריל 1951. התגמול בוצע יום למחרת באמצעות תקיפה מן האוויר של מוצבים סוריים סמוכים לגבול. התגובה המדינית הבינלאומית הייתה קיצונית יותר מאשר לפעולות תגמול שבוצעו באמצעות פשיטות של כוחות יבשתיים בירדן ובמצרים, ולכן לאחר מכן אסרה הממשלה על שימוש במטוסים בלחימה השוטפת – אפילו כשזו הייתה הגנתית.
27. מועילות ויעילות הן שני מדדים שונים לבחינת מהלך צבאי. מועילות בוחנת מה הסבירות שמהלך צבאי מסוים יניב את התכלית שלשמה הוא ניוזם; יעילות בוחנת כיצד משיגים את היעד המוגדר בהשקעת המעטה ביותר של תשומות. אחד הפרדוקסים בתחום אומנות המלחמה הוא שלפעמים דרך הפעולה המועילה ביותר היא דווקא דרך הפעולה היעילה פחות, ולהפך.
28. למשל, החלטת ממשלת ישראל ב־4 ביוני 1967 שקבעה: "הממשלה מחליטה לנקוט בפעולה צבאית שתביא לשחרור ישראל מטבעת התוקפנות המתהדרקת והולכת סביבה", פרטי כל ישיבת ועדת שרים מורחבת לענייני ביטחון, 4 ביוני 1967, עמ' 31; ההחלטה המדינית תורגמה למשימה הראשית של צה"ל במבצע "נחשונים" שהחל למחרת: "צה"ל ישמיד את חיל האוויר המצרי, ואת מירב כוחות האויב בסיני", סופת אש במדבר – המערכה בזירה המצרית במלחמת ששת הימים, מודרן-משרד הביטחון, 2017, עמ' 191.
29. למשל, במלחמת לבנון הראשונה המשימה שהממשלה הטילה על צה"ל הייתה: "להוציא את כל יישובי הגליל מטווח האש של הטרוריסטים המרוכזים, הם, מפקדותיהם ובסיסיהם, בלבנון", שמעון גולן, שלי"ג בלבנון – קבלת החלטות בפיקוד העליון במלחמת "שלום הגליל", מודרן-משרד הביטחון, 2017, עמ' 184; כמו כן, המשפט השני בסעיף "כוונה" (משימה) בפקודת "נחשונים" (מלחמת ששת הימים בחזית המצרית) היה שצה"ל: "יתייצב על קו לא מזרחה לכביש אל-יעריש-ג'בל ליבניי ביר חסנה", סופת אש במדבר – המערכה בזירה המצרית במלחמת ששת הימים, מודרן-משרד הביטחון, 2017, עמ' 191. כלומר בעומק של בערך רבע עד שלישי מסיני. קו זה נבחר כדי לאפשר לצה"ל להגן באופן נוח, בעוד הממשלה מנהלת משא ומתן על הפסקת אש ומשתמשת בשטח כקלף מיקוח. בפועל כבש צה"ל את כל חצי סיני ובי-19 ביוני 1967 החליטה ממשלת ישראל שהיא מוכנה להחזיר את כל השטח שנכבש
14. המקרים החריגים היו במלחמת העצמאות, שבה נועדו המבצעים ההתקפיים לקבוע את גבולות המדינה, ובמלחמת סיני, שאמנם מטרתה המדינית לא הייתה כיבוש שטח, אבל בישראל קיוו שלפחות חלק מן השטח שייכבש יישאר בידי ישראל. המבצעים ההתקפיים במלחמת ששת הימים ובמלחמת לבנון הראשונה תוכננו על בסיס התפיסה שהשטח יוחזר זמן קצר אחרי תום הלחימה, אולם התפתחות הנסיבות המדיניות בכל מקרה עיכבה את מימוש הרעיון המדיני.
15. עצימות הלחימה: כמות אירועי הלחימה המתרחשים בפרק זמן נתון, בחיתוך עם עצמתו של כל אירוע בפני עצמו. לפיכך, מאה אירועים ביום הם עצימות נמוכה יותר מאשר אלף אירועים ביום. ואולם, אם במאה האירועים הללו משתתפים פי עשרה לוחמים כך שכל אירוע גדול פי עשרה מאשר כל אחד מאלף האירועים – העצימות דומה.
16. ערו הכט, "מנגנוני הבסה – כיצד מנצחים במלחמה?", זרקור 2004, 11.
17. למשל, הלחימה ברצועת הביטחון בלבנון ואירועי "גאות ושל" היו שתייהן בטווח עצימות נמוך, אבל "גאות ושל" נחשב לעצימות גבוהה יותר מהלחימה ברצועת הביטחון: כ־26,000 פגיעים בשש שנים לעומת כ־7,500 פגיעים בתשע שנים וחצי.
18. מ־1920 ועד היום היו רק חמש שנים שבהן לא נהרג אף יהודי בהתקפות של ערבים בהקשר של הסכסוך המדיני: 1923, 1928, 1930, 1933 ו־1934. יצוין שהיעדר הרוגים אינו מוכיח היעדר ניסיונות להרוג.
19. למשל, מלחמת סיני שהחלה במסגרת ההתמודדות עם האיום היסודי, שיפרה גם את מצב הביטחון השוטף. לעומת זאת, בעקבות מלחמת ששת הימים הורע האיום השוטף בחזית המצרית, ועצימות הלחימה שם גברה ביחס למה שהיה בשנים שלפני המלחמה.
20. בחודשים הראשונים של 1948, עד שיכולת זו רוסקה במתקפה הישראלית שיישמה את תוכנית ד'; בתחילת שנות ה־80 של המאה ה־20, עד שיכולת זו רוסקה במלחמת לבנון הראשונה; בשנים האחרונות, כפי שבא לידי ביטוי לראשונה במבצע "צוק איתן".
21. המבצעים "אבי החוכמה" (ליטני) ב־1978, "חומת מגן" ב־2002 ו"עמוד ענן" ב־2012 מייצגים מבצעים בקצה העליון של מנעד העצימות הנמוכה, ואילו המבצעים "עופרת יצוקה" ב־2008 ו"צוק איתן" ב־2014 ודומיהם מייצגים מבצעים בקצה התחתון של מנעד העצימות הבינונית. מלחמת לבנון הראשונה הייתה חריגה בעוצמתה נגד הפלסטינים.
22. הנתונים לגבי חיילים ווגולו בשל הקושי להפריד בין הרוגים בפעולות איבה (כולל תאונות מבצעיות), ובין הרוגים מסיבות אחרות שאינן קשורות לפעולות איבה (התאבדות, תאונות דרכים, תאונות אימונים, מחלות וכדומה).
23. לצורך העניין, פשיטות מטוסים לתקיפת מטרות בתוך שטח היריב נחשבו לירי מנגד בשל השהות הקצרה של המטוסים בתוך שטח היריב.
24. המונח "פעולת תגמול" איננו מונח צבאי אלא מונח מדיני, שמיועד להבהיר את מטרת הפעולה – הטלת עונש על התנהגות

בסיני תמורת הסכם שלום עם מצרים, Michael B. Oren, *Six Days of War*, Ballantine Books, 2003, pp 313–314.

30. זו הייתה אחת המטרות המדיניות של מלחמת סיני: הנמכת מעמדרו של נשיא מצרים גמאל עבד אל-נאצר בעיני העולם הערבי כדי להקשות עליו לאחר את העולם הערבי נגד ישראל תחת מנהיגותו.
 31. במלחמת סיני הרגש היה על כיבוש שטח תוך לחימה מזערית בצבא מצרים. לעומת זאת, במבצע "נחשונים" הרגש היה על השמדת כוחות מצריים תוך כיבוש שטח מזערי.
 32. כפי שהתרחש בכל פעולות התגמול והלחימה השוטפת, במבצע ובלחימה השוטפת ב"חומת מגן" ובסדרת המבצעים שנערכו אחריו במסגרת אירועי "גאות ושפל" ומבצע "צוק איתן".
 33. כפי שהתרחש במתקפות הנגד בחזית הסורית ובחזית המצרית במלחמת יום הכיפורים, במבצע ליטני, במלחמת לבנון השנייה ובמבצע "עופרת יצוקה", וכפי שתוכנן להתרחש במבצע "נחשונים" ובמלחמת לבנון הראשונה. הגם שבשני האחרונים הנסיבות של סיום המלחמה והאירועים המדיניים שהתרחשו אחריה מנעו את מימוש ההחלטה.
- ### הערות למאמר: האם רואים יבשה באופק?
1. אלוף גיא צור, "סדרנה לפיתוח תפיסת 'יבשה באופק' – סקירת תהליך פיתוח ידע בזרוע היבשה (יוני 2014 – יוני 2015)", פרסומי מרכז דוד, ינואר 2018.
 2. "לצד עושר בתהליכי למידה, נראה כי מפקדת זרוע היבשה לא הגיעה 'לשביעות רצון תפיסתית' ולתחושה שיש לה פתרונות לאתגרים הצבאיים. יתר על כן, זרוע היבשה לא הצליחה לחולל תפיסת לחימה ולהוביל טרנספורמציה בבניין הכוח" – שם, עמ' 11.
 3. בשתי גרסאותיו של מסמך אסטרטגיית צה"ל, שפורסמו לציבור הרחב ב־2015 וב־2018, מופיע הצורך להשיג הכרעה במלחמות ובמערכות ומודגשת מרכזיותו של התמרון היבשתי בהשגתה.
 4. מרב בן דוד, *אי מימושן או מימושן המאוחר של עבודות ליבה ביבשה*, עבודת גמר מב"ל, מאי 2018, עמ' 40.
 5. ההבחנה בין כוחות היבשה ובין כוחות השדה חשובה. כוחות היבשה מוגדרים במילון צה"ל "כוחות שנבנו, אורגנו, אומנו וצוידו לתפקידי לחימה וסיוע מנהלתי ביבשה". כוחות השדה הם חלק מכוחות היבשה ומוגדרים במילון זה: "כוחות היבשה המאורגנים והפועלים במסגרת עוצבות התמרון בכל דרגיהן". כוחות השדה מאורגנים בצה"ל במסגרת עוצבות עד רמת הגיס.
 6. אלוף ישראל טל ציין בעבודתו על ייעוד וארגון כוחות היבשה את "אובדן יכולתו של המטה המתאם (המטכ"ל) לתפקד בעילות כמטה עליון של כוחות היבשה וחוסר האינטגרציה הבין חילית כתוצאה מכך", כאחד מהליקויים של המערכת הצבאית בצה"ל. ישראל טל, ייעוד וארגון כוחות היבשה, מסמך פנימי, 1977, עמ' ה'.
 7. הכוונה היא לחלק הצבאי בתפיסת הביטחון של בן־גוריון. תפיסת הביטחון מדיגשה בנוסף את הצורך בעלייה, בפזיזות האוכלוסייה, באכלוס אזורי הספר, בכינון יחסי חוץ וביצירת בריתות.
 8. "בתחום אמנות המלחמה סגלנו את התפיסה הבאה: בגין יתרון

- האיכות, עלינו להשתית את תורת הלחימה על התמרון והקרב הנייד. יתרונו של המפקד הישראלי בתחומי היוזמה, האלתור והגמישות לא עמד בספק וכך גם המוטיבציה והמורל של הלוחם הישראלי שעלו לאין ערוך על אלה של הלוחם הערבי". טל, 1977, עמ' 5.
9. "באין רה"אורגניזציה בכוונת מכוון, כאשר הבשיל התהליך שחייב שינוי לפני זמן רב, התפתחו חילות היבשה כפי שהתפתחו – והמטכ"ל השאיר את מלאכת השילוב הבין־חילי בידי תהליכים בלתי מבוקרים על־פי עוצמת החילות והמפקדים". טל, 1977, עמ' 47.
10. בתפקידו כעוזר שר הביטחון, המליץ להקים את מפכ"ש – מפקדת כוחות השדה עם סמכויות רבות יותר. לאחר התנגדויות ופשרות הוחלט על הקמת מפכ"ש (מפקדת חילות השדה), ששימרה משהו מעוצמתם ומעצמאותם של החילות.
11. "למרות הרחבת הסמכות והאחריות, המשיך והתקיים שיה על המשך קיומם של פערים בתהליכי בניין הכוח ביבשה בדגש על צורך לקיים 'שלם ליבשה', רצון להעמיק את השחרור מהדרג האסטרטגי [...]. לאור כל אלו עלתה האפשרות להרחיב את סמכויותיה של מפקדת חילות השדה, ולהקים זרוע לבניין כוח היבשה שתהווה כתובת אחת שלמה ליבשה". בן דוד, 2018, עמוד 40.
12. טל, 1977, עמ' ד'.
13. מערכת היחסים בין החברה הישראלית למסדר הביטחוני שעברה שינוי עמוק לאחר מלחמת יום הכיפורים; הירידה המתמשכת בתקציב הביטחון שדרשה תהליכי התייעלות מקיפים; חוק המילואים שעיצב מחדש את מערכת היחסים בין צה"ל לבין אנשי המילואים; יכולות טכנולוגיות חדשות שהשפיעו על האמל"ח; תהליכים מדיניים ותחושת הירידה באיום הקיומי יחד עם עליית משקלו של העימות נמוך העצימות למול ארגונים בסביבה אורחית, כל אלו היו חלק מהשינויים שהתחוללו בשנים אלה.
14. גבי סיבוני, "40 שנה של הכנות למלחמה שהייתה", וואלה, 13 בספטמבר 2013.
15. דוד בן־גוריון, *צבא וביטחון*, מערכות, תל־אביב, 1955 עמ' 238–240.
16. מאמצע שנות ה־80 של המאה ה־20 ועד ל־2017 חלה ירידה של 83% בשימוש שעשה צה"ל בימי מילואים – מ־10 מיליון ל־1.8 מיליון ימי מילואים בשנה.
17. אמיר בוחבוט, "אפשרי שלצה"ל יהיה כוח לחימה רובוטי": מבט אל צבא היבשה העתידי", וואלה, 29 באוקטובר 2016.
18. גבי סיבוני וגל פרל פינקל, "גיוס והפעלה של עוצבות המילואים בתרחישי העימותים הצפויים", INSS, מזכר 183 (אוקטובר 2018).
19. משה דיין, *יומן מערכת סיני*, עם הספר, תל־אביב, 1965.
20. ד"ר אל"ם (מיל') גבי סיבוני ורס"ן מורן מירוצ'יק, "קללת השפע", *מערכות* 459 (פברואר 2015).
21. "עקב ההבנה שלא ניתן לצפות את פני העתיד, כותבי התפיסה ממליצים להתמקד באימונים של החיילים והגייסות ובהכשרות של הקצונה, משום שזו הדרך הכי טובה להתמודד עם מצב אי הוודאות ועם מציאות משתנה שבה הם ייתקלו בשדה הקרב.

8. יצחק בן ישראל, "אסטרטגיה מול טקטיקה", Ynet דעות, 9 בספטמבר 2007.

הערות למאמר: השפעות הדדיות בין התמרון הצבאי לחברה האזרחית

1. אלי סניור, "עמיר פרץ – משך זמן המבצע תלוי בציבור", Ynet, 4 ביולי 2006; אילן מרסיאנו, "אולמרט: העורף קוצב את המלחמה, לא אני", Ynet, 26 ביולי 2006.
2. רוני טיארג'אן וענת וולדמן, ניצחון יש רק בכדורגל – על מורכבות תפיסת תוצאות הלחימה וה"הישג", ממד"ה, מסמך פנימי, 2012.
3. טשטוש הגבולות בא גם בהשתרשות המונח Battle space במקום Battle field. טיארג'אן וולדמן, 2012; שרית טובי וכרמית פדן, קונפליקטים היברידיים במאה ה-21, משמעויות לתחום המנהיגות, ביסל"ם, 2010.
4. ברוך "חממת הידע – רציפות תפקודית" שנערך בממד"ה (2011–2012), נטען כי לא ניתן להבחין בין הצבאי לאזרחי בתא שטח נתון. יחידה צבאית תהיה חייבת, לדוגמה, לדאוג לתפקוד בית החולים בשטח שעליו היא אחראית (וזה ייתן לה שירות), וכן לצורכי האוכלוסייה באזור.
5. מיטל עירייונה (עורכת), היבטים פוציולוגיים ופסיכולוגיים של פעולת הצבא בתוך אזרחי, ממד"ה, הוצאת "במחנה", 2013.
6. מיטל עירייונה ובתיה בן הדור, "על הרגישות לנפגעים: מבט השוואתי ומקומי, תפיסות מפקדים ומשמעויות לצה"ל", בתוך: מיטל עירייונה (עורכת), היבטים פוציולוגיים ופסיכולוגיים של פעולת הצבא בתוך אזרחי, ממד"ה, "במחנה", 2013; אודי לבל, "מגויסים במותם, הורים שכולים, חשאי ואתגור ההגמוניה הצבאית", בתוך: עיונים בתקומת ישראל 17, 2007, עמ' 267–286; אודי לבל, "בלי בג"ץ ובלי בצלם", בתוך: גבי שפר, אורן ברק ועמירם אורן (עורכים), צבא שיש לו מדינה?, כרמל, ירושלים, 2008, עמ' 245–275.
7. טיארג'אן וולדמן, 2012; קרל פון קלאוזוביץ, עקרונות המלחמה, מערכות, תל-אביב, 1950.
8. שירה ריבנאי, הברה ברשת: יחסי צבא – הברה בעידן המקוון, ממד"ה, מסמך פנימי, 2015.
9. יורם פרי טוען כי ככל שמידת האיסימטריות גדלה, וככל שהעיונות מסוקר יותר, כך נוכח למצוא יותר מדיהטיזציה (חפיפה הולכת וגדלה בין התקשורת לפוליטיקה) של הלחימה ומקום מרכזי יותר בתקשורת. יורם פרי, מלחמות מונחות תקשורת, INSS – המכון למחקרי ביטחון לאומי, תל-אביב, 2017.
10. רוני טיארג'אן, מיטל עירייונה ורינת משה, "מוסר וערכים לאור 'המלחמה החדשה'", בתוך: מיטל עירייונה (עורכת), היבטים פוציולוגיים ופסיכולוגיים של פעולת הצבא בתוך אזרחי, ממד"ה, "במחנה", 2013; Rupert Smith, The utility of force: the art of war in the modern world, Vintage books, USA, 2008; Christopher Coker, Humane warfare, London, Routledge, 2001.
11. אמ"ץ, תה"ד, העיונות המוגבל, מטכ"ל 30, 2001.

1. יתרה מכך, כותבי התפיסה טוענים שהמידע שיסופק למפקדי הצבא במהלך הקרב יהיה חלקי ומוטעה. רמ"ד צבאות זרים בודוע היבשה, אע"פ אייל ברלוביץ, בסקירה על תפיסת ההפעלה של צבא היבשה של ארצות-הברית, ענף תורות הלחימה במפקדת זרוע היבשה, 26 במרס 2017, עמ' 20.
22. במסמך "המסע לאסטרטגיית ההיסט השלישי במערכת הביטחון האמריקאית 2012–2016" מובל התהליך הנוגע להיבטים אלו על-ידי משרד ההגנה האמריקני, פרסומי דדו 13/2016, נובמבר 2016.
23. במסמך תפיסת ההפעלה של צבא ארצות-הברית המתווה את החזון של היבשה ל-2030–2040 נטען כי הדרך היחידה להתמודד עם מורכבותו של שדה הקרב העתידי היא באמצעות "הקניית השכלה רחבה וכלים מבצעים מגוונים שיאפשרו לחיילים ולקצינים להסתגל טוב יותר לשינויים ובכך להגיב מהר יותר ובאפקטיביות. על-מנת לעשות זאת מציעים כותבי החזון להשקיע בהכשרה, באימון ובהשכלה של החיילים והמפקדים שלו". מסמך תפיסת ההפעלה של צבא ארצות-הברית, אוקטובר 2014.
24. התמרון היבשתי מושפע יותר מכל גורם אחר ממודל צבא העם. הרגישות הרבה של התמרון לשינויים בחברה הישראלית, להחלטות ולחקיקה בנוגע למודל המילואים, למשך השירות ולעניינים רבים נוספים המצויים בתפר שבין הצבא לחברה הישראלית, מחייבת מעורבות פעילה של הדרג האסטרטגי, והתאמת התמרון היבשתי לחברה שאותה הוא משרת ושעליה הוא נשען.
25. ב-1984 הוקמה מפקדת חילות השדה שהופקדה על בניין חילות השדה (חי"ר, שריון, הנדסה, תותחנים), לרבות גיבוש וכתבת תורות לחימה, תוכניות התעצמות, ארגון, הדרכה ואימונים. בהמשך הורחבו סמכויותיה לבניין הכוח של כלל הכוחות ביבשה מרמת החייל ועד רמת הגיס, ושמה שונה למפקדת זרוע היבשה ב-2000 ובהמשך לזרוע היבשה ב-2007.
26. ישראל טל, בטחון לאומי: מעטים מול רבים, דביר, תל-אביב, 2006.

הערות למאמר: חיוניות התמרון היבשתי בעימותים במזרח התיכון

1. ריצ'רד סימפקיין, מרוץ אל העתיד: מחשבות על המלחמה במאה ה-21, מערכות, תל-אביב, 1999, עמ' 374–375.
2. שם.
3. לסטר גראו ומיכאל גראס, המלחמה הסובייטית באפגניסטן: סיפור מלחמתה הכושלת של מעצמת על, מערכות, תל-אביב, 2005, עמ' 11–17.
4. דאגלס א' מקגרגור, השתנות תחת אש: מהפכה בצורת הלחימה של אמריקה, משרד הביטחון-ההוצאה לאור, תל-אביב, 2007, עמ' 101–102.
5. שון נילור, יום שלא טוב למות בו: הסיפור שטרם סופר על מבצע "אנקונדה", משרד הביטחון-ההוצאה לאור, תל-אביב, 2007.
6. שם, עמ' 13.
7. שם, עמ' 321–327.

- פנימי, 2011.
24. כפי שהגדיר פרופסור יחיאל לימור, בין השאר בכנס השנתי של דוברי הרשויות המקומיות, נובמבר 2018, נתניה.
25. ריבנאי, 2015.
26. Roni Tiargan & Meytal Eran Jona, "The Israeli public's perceptions towards the IDF – stability and change", *Armed forces and society* 42 (2), 2016, pp. 324–343; Meytal Eran Jona & Roni Tiargan, *Israelis' Perception of the IDF ID – A Split Between it as an Armed Force and as a Public Institution*, Institute of Israel Studies, University of Maryland, 2015.
27. רוני שקד, מאחורי הכפיייה – הסכסוך מנקודת המבט הפלסטינית, ספרי חמד, הוצאת ידיעות אחרונות, 2018. בעיקר דרך הצגת הפלסטינים כקורבן והצגתם כחלשים מול היהודים, לדוגמה עמ' 185: "אתו אויב משתמש כנגדם באותן שיטות ואין אף כוח בעולם הערבי או בעולם כולו המסוגל לעוצרו".
28. דותן אבירם ורוני טיארג'אן, 2011.
29. אשר אריאן, ביטחון בצל איום: דעת קהל בישראל בנושא מלחמה ושלום, פפירוס, מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, תל-אביב, 1999; שולמית לוי ואליהוא כץ, "דעת קהל ומצב הרוח במלחמת ששת הימים", בתוך: אשר ססר (עורך), שישה ימים – שלושים שנה, עם עובד, תל-אביב, 1997, עמ' 244–255; אבנר כרמלי ואחרים, המלחמה במפרץ הפרסי: העורף האזרחי בזמן משבר, ממד"ה ומפא"ת, מסמך פנימי, 1992.
30. כפי שהתרחש, באופן בולט, לאחר מלחמת לבנון השנייה. לדוגמה, תא"ל (מיל') ד"ר מאיר פינקל, "כישלון צבאי והצלחה מדינית-ביטחונית, מערכות 466–467 (ספטמבר 2016); אודי דקל, גבי סיבוני ועומר עינב, "העשור השקט – מלחמת לבנון השנייה ותוצאותיה 2006–2016", *INSS*, המכון למחקרי ביטחון לאומי, תל-אביב, דצמבר 2016.
31. מיטל עירך-יונה ובתיה בן הדרו, "על הרגישות לנפגעים: מבט השוואתי ומקומי, תפיסות מפקדים ומשמעויות לצה"ל", בתוך: מיטל עירך-יונה, היבטים סוציולוגיים ופסיכולוגיים של פעולת הצבא בתווך אזרחי, ממד"ה, "במחנה", 2013; אודי לבל, "סדקים במודל השכול ההגמוני", בתוך: משה שמש וזאב דרורי (עורכים), טראומה לאומית: מלחמת יום הכיפורים אחרי שלושים שנה ועוד מלחמה, אוניברסיטת בן-גוריון, באר שבע, 2008.
32. דוגמה בולטת – לאחר הרג 13 חיילי המילואים בג'נין בעת מבצע "חומת מגן" ב-2002.
33. לדוגמה, מקרי חטיפתם של גלעד שליט ושל אהוד גולדווסר ואלדר רגב.
34. רוני טיארג'אן, מיטל עירך-יונה ורינת משה, "מוסר וערכים לאור המלחמה החדשה", בתוך: מיטל עירך-יונה (עורכת), היבטים סוציולוגיים ופסיכולוגיים של פעולת הצבא בתווך אזרחי, ממד"ה, "במחנה", 2013.
12. John E. Mueller, "Presidential popularity from Truman to Johnson", *The American Political Science Review* 64 (1), 1970, pp. 18–34.
13. רוני טיארג'אן ורינת משה, "תודעה בעת עמוד ענן", ממד"ה, מסמך פנימי, 2013; רוני טיארג'אן, "על תפיסת הציבור את חוסן העורף", בתוך: פנחס עידן, החזית האזרחית – ניהול העורף בשעת חירום, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, אוניברסיטה משודרת, 2011, עמ' 122–131.
14. כפי שראינו לא אחת בשנים האחרונות, בעיקר בדיונים בנוגע לתוצאות מלחמת לבנון השנייה, מלחמת יום הכיפורים ולמלחמת ששת הימים.
15. גיא ברוקר, השעונים שתקתקו בעצלתיים, ממד"ה, מסמך פנימי, 2011; דותן אבירם ורוני טיארג'אן, מלחמות מקבילות, ממד"ה, מסמך פנימי, 2011.
16. סא"ל (מיל') ד"ר עדו הכט, "מה זה תמרון רבזרועי", מערכות 479 (אוגוסט 2018); סא"ל (מיל') ד"ר עדו הכט, "התמרון הרב זרועי כאמצעי בניהול הסכסוכים של מדינת ישראל", מערכות 482 (ינואר 2019).
17. ענת וולדמן ורוני טיארג'אן, "האיום והמענה", ממד"ה, מסמך פנימי, 2012.
18. מאיר אלרון, חוסן חברתי אל מול טרור, התנהלות הציבור הישראלי במבחן האינתיפאדה השנייה, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת חיפה, 2017; איה דולב, חוסן העורף – מודל מארגן ומשמעויות פרקטיות, פקע"ר, מסמך פנימי, 2014.
19. C.S. Holling, "Resilience and Stability of Ecological Systems", *Annual Review of Ecology and Systematics* 4, 1973, pp. 1–23.
20. אשר אריאן, ביטחון בצל איום: דעת קהל בישראל בנושא מלחמה ושלום, פפירוס, מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, תל-אביב, 1999; שולמית לוי ואליהוא כץ, "דעת קהל ומצב הרוח במלחמת ששת הימים", בתוך: אשר ססר (עורך), שישה ימים – שלושים שנה, עם עובד, תל-אביב, 1997, עמ' 244–255; רוני טיארג'אן, הציבור במצבי בטחון משתנים 2001–2017, ממד"ה, פנימי.
21. ראובן גל, "מה שוחק חברה במלחמה ארוכה", מפנה – במה לענייני חברה, רמת אפעל, 2002, עמ' 28–32; רוני טיארג'אן, "על תפיסת הציבור את חוסן העורף", בתוך: פנחס עידן, החזית האזרחית – ניהול העורף בשעת חירום, משרד הביטחון – ההוצאה לאור, אוניברסיטה משודרת, 2011, עמ' 122–131.
22. הנושא עלה לדיון לפני ובמהלך כל אירוע לחימה בעשור וחצי האחרונים וגם לאחר תרגילים. לדוגמה: הדיונים סביב ועדת גולדסטון לאחר מבצע "עופרת יצוקה", תחקיר לגיטימציה א"א 13, 2011 בראשות אודי דקל; גיא ברוקר, השעונים שצולצלו בעצלתיים, ממד"ה, מסמך פנימי, 2011.
23. John E. Mueller, "Presidential popularity from Truman to Johnson", *The American Political Science Review* 64 (1), 1970, pp. 18–34; גיא ברוקר, השעונים שתקתקו בעצלתיים, ממד"ה, מסמך פנימי, 2011; דותן אבירם ורוני טיארג'אן, מלחמות מקבילות, ממד"ה, מסמך

הערות למאמר: לעבור דרך קירות שקופים

זמינות אמצעי ההובלה, השינוע וההפצה בתחומים מגוונים ורבים.

Kevin Kelly, **New Rules for the New Economy**, Penguin Books, 1998. 13

אלוף אמיר אבולעפיה, "האומץ להביע דעה עצמאית", מערכות 433 (אוקטובר 2010). 14

הערות למאמר: ורדן במלחמת העולם הראשונה

Richard Bourke, **The Machiavellian Moment: Florentine political thought and the Atlantic republican tradition**, Princeton University Press, 2003, p.6. 1

Robert T. Foley, **German strategy and the path to Verdun: Erich von Falkenhayn and the development of attrition, 1870-1916**, Cambridge University Press, 2005, pp. 8-9; Annika Mombauer, **Helmuth von Moltke and the origins of the First World War**, Cambridge University Press, 2001. 2

Stig Forster, Jorg Nagler In (Eds), **On the Road to Total War: The American Civil War and the German Wars of Unification, 1861-1871**, Cambridge University Press, 1997. 3

Robert Tombs, **The Wars against Paris 1871**, Cambridge University Press, 1981, pp. 542-550. 4

Karl Marx & Frederick Engels, **On the Paris Commune**, Progress, Moscow, 1985. 5

A. J. P. Taylor, **Bismarck: The Man and the Statesman**, Hamish Hamilton, London, 1955, p.107. 6

Foley, 2005, p. 35. 7

Mombauer, 2001, pp. 74-75. 8

Foley, 2005, p. 264. 9

Holger H. Herwig, **The First World War: Germany and Austria-Hungary, 1914-1918**, Arnold, London, 1997, p. 119. 10

Foley, 2005, p. 140. 11

Foley, 2005, p. 179. 12

Ibid, pp. 181-189. 13

Ibid, pp. 203-206. 14

Terence M. Holmes, "A review of German Strategy and the Path to Verdun by Foley", **The English Historical Review** 121(492) (June 2006), pp. 872-874. 15

Foley, 2005, pp. 213-216; Bruce Gudmundsson, **On artillery**, Praeger, 1993. 16

Foley, 2005, p. 217. 17

Ibid, pp. 220-223. 18

Ibid, pp. 227-231. 19

1. אלוף קובי ברק, תא"ל זיו אבטליון ורס"ן אייל סאבא, "מיזוג מז" ואט"ל - טרנספורמטיבה ומבט לעתיד", בין הקטבים - 17 (יולי 2018).

2. "המרה"ס יהווה מרכז אספקה אחר, אשר ייתן מענה אספקתי מלא לכלל יחידות צה"ל, תוך סינרגיה ואופטימיזציה של תהליכי אחסנה בראייה רב-זרועית. השאיפה היא לנפק בדחיפה ובמענה ליחידות הקצה מכתובת אחת במרחב, תוך שמירה על גמישות תפעולית. השליטה והבקרה במרה"ס, תהא מבוססת מערכת ERP לניהול ומיצוי אופטימלי של משאבים".

3. אלוף אהרון חליוה, "עוד מאותו הדבר": על הצורך בדיאלוג תפיסתי בבניין הכוח", בין הקטבים 9 (דצמבר 2018).

4. אלו כוללים: חיזוי ותכנון (עיתוד), רכש וערוצי הרכש (ככלל זה שיקום, ייצור, הנצלה וכו'), אופן ביצוע הדרישה וההקצאה, כושר המלאי, אחסנה, רישום, בקרת המלאי, נורמות שירות, שיטות ונוסחאות לקביעת רמות מלאי לשגרה ולחירום בשדה ובמלאי במחסנים המטכליים, ביזור המלאי, יצירת האופטימיזציה בין כלל המרכיבים של המלאי ובין מנגנוני הביזור וההפצה, אופן הצריכה, דיווחי הצריכה, גריטת מלאי, הגדרת בלאי וכדומה.

5. לדוגמה, בחישוב החיזוי לחלפים ולמכללים יש להתניח לנתונים הבאים: אופן, שיטת ונוסחאות החיזוי, הפרמטרים שיובאו בחשבון והפרמטרים שיונחו בעת החיזוי, התייחסות לחיזוי בכל אחד משלבי מחזור החיים של האמל"ח (יזום, הטמעה, שימור, שדרוג, גריטה וכדומה).

6. טכנולוגיות, תוכנה, אמינות מכללים, הגדרת סוג האחזקה, טיפולים, מקצועיותו של הדרג המאחזק והמפעיל, אמצעים, תשתיות, חלפים ועוד.

7. רס"ן עמר חודרוב, "Get Target" הצעה למודל רשתי להפעלת אש, בין הקטבים 5 (ינואר 2016), עמ' 53.

8. סא"ל ד"ר הרס מינקה, "רשתיות - שפרי הופעתך", בין הקטבים 5 (ינואר 2016), עמ' 15.

9. פייר בורדיה, סקיצה לאנליזה עצמית, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל אביב, 2007, עמ' 5-17.

10. אל"ם אילן לוי, "צבא היבשה בעידן הרשתי: מהחמצה להרבקה", בין הקטבים 5 (ינואר 2016), עמ' 35.

11. מול ניתוח שבוצע להיקף הצריכות בראיה כלל ארצית אל מול פעילות הרק"ם בהכשרות ואימונים, עולה כי למעלה מ-60% מפעילות הרק"ם בשגרה מבוצעת במרחב הערבה. עם זאת, בפריסת רשת ארצית מרבית המלאי מאוחסן ממרחב באר שבע וצפונה. קווי האספקה למרחב זה סובלים מאי רציפות וניתוקים תדירים בעקבות חסימת צירים בגין שיטפונות, והמרחקים הגדולים מצריכים השקעת משאבי הובלה כבדה בלבד שאינה מאפשרת דינמיות במתן זמינות נדרשת.

12. לדוגמה, הפצה באמצעות רחפנים קרובה יותר מכפי שאנחנו מסוגלים לדמיין. למעשה, שימוש ברחפנים לוגיסטיים להפצה של מלאי מכל סוג שהוא, כאשר אמצעי התעופה נעשים זולים ובעלי אנרגיה וטכנולוגיה המאפשרת להם לרחף בדיוק רב ולזמן רב, שימושית יותר ופרקטית יותר מכל מטרה אחרת. שימוש בפלטפורמות שיתופיות בשליטה מרכזית של מרכז ההובלה עשויה להביא להתייעלות בקנה מידה ניכר ובשיפור

12. צאבה, עמ' 46.
13. שם.
14. "צאלה מפרסם מסמך רציני מהמלך פייצל לג'ונסון", ערבי 21, 30 בנובמבר 2017.
15. מסמכי משרד ההיסטוריון הרשמי של ארצות-הברית על יחסי החוץ שלה באזור, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v21/d283>
16. שם, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v21/d419>
17. עמרו צאבה, עמ' 54; מוחמד חסנין הייכל: ההתפוצצות 1967, קרן אלי-אהראם, מצרים, 1990, עמ' 347-349.
18. צאבה, עמ' 55; הייכל, 1990, עמ' 371.
19. צאבה, עמ' 55; מוחמד חסנין הייכל, שנה של משברים, דאר אל-שורוק, מצרים, 2001, עמ' 430-433.
20. צאבה, עמ' 46.
21. Al Jazeera News, "Mike Pompeo speech: What are the 12 demands given to Iran?", **Al Jazeera**, 21 may 2018.
22. בוורדן התנהלה ההתקפה הראשונה של Stormtroopers (יחידות סער).
Foley, 2005, pp. 243-249.
23. Ibid, pp. 253-255.
24. David T. Zabeck, **The German 1918 Offensives: A Case Study in the Operational Level of War**, Routledge, 2009.
25. Foley, 2005, p. 262.
26. Gideon Y. Akavia, "Decisive Victory and Correct Doctrine: Cults in French Military Thought Before 1914 - A Rereading of Ardant du Picq, Ferdinand Foch, and Loyzeau de Grandmaison", **Stanford University: Center for International Security and Arms Control** (November 1993).
27. Hew Strachan, "Military Operations and National Policies, 1914-1918", In: Holger Afflerbach (Ed.), **The Purpose of the First World War: War Aims and Military Strategies**, de Gruyter, Berlin, 2015.
28. Holger, 2015.
29. Roger Chickering, "Strategy, Politics, and the Quest for a Negotiated Peace, The German Case, 1914-1918", In: Holger Afflerbach (Ed.), **The Purpose of the First World War**, De Gruyter Oldenbour, 2015, p. 115.
30. Gary D. Sheffield, **Forgotten victory: The First World War, Myths and Realities**, Headline, London, 2001.
- 31.

הערות למאמר: כיצד הצילה מלחמת ששת הימים את המשטר הסעודי?

1. עמרו צאבה, נאצר, 100 שנים של נוכחות, עמ' 39-40.
2. שם, עמ' 43.
3. ריאיון עם המדינאי התימני, עבד אל-רחמן אל-בידאני, שהיה מעורב בהפיכה ושימש ראש הממשלה וסגן הנשיא בתימן, אליג'זירה, יולי 2001.
4. יוגב אלבו, "אויב אויבי הוא ירדני": מעורבות ישראל במלחמת האזרחים בתימן, כחלק מהמלחמה הקרה בין ישראל למצרים (1965-1967), האוניברסיטה העברית, ירושלים, 2011; דרור מנור, "יחסי מצרים-ערביה הסעודית: מריבות לשיתוף פעולה, 1961-1970", אוניברסיטת בן גוריון, באר שבע, ספטמבר 2006.
5. יעקב שמעוני, מדינות ערב, עם עובד, תל-אביב, 1977, עמ' 276.
6. סאמי שרף, שנים וימים עם ג'מאל עבד אל-נאצר, כרך ב', עמ' 307-309, דאר אליכתב אל-מצריה, קהיר, 2014.
7. שם, עמ' 308.
8. שם.
9. שם, עמ' 309.
10. שם.
11. אלבו, 2011; יואב שטרן: "כך התערבה ישראל במלחמת האזרחים בתימן", הארץ, 26 ביולי 2004.